

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Инна Пелева,

ПУ „Паисий Хилендарски”, Катедра „Българска литература и теория на литературата”,

по материалите, представени от доц. дфн Александър Панов

за участие в конкурс

за заемане на академичната длъжност ‘професор’,

Институт за литература – БАН, секция „Теория на литературата”,

област на висше образование 2. Хуманитарни науки,

професионално направление 2.1. Филология,

научна специалност *Теория и история на литературата*

В конкурса за заемане на академичната длъжност ‘професор’, обявен в Държавен вестник, бр. 47 от 22 юни 2012 г., с. 137, за нуждите на ИЛ – БАН, секция „Теория на литературата”, като кандидат е представил необходимите за процедурата документи и материали доц. дфн Александър Панов, чиято професионална реализация от години е обвързана именно със споменатите институции.

Приложените за целите на конкурса професионална биография, библиография, анотация справка за научните приноси на автора, списък със забелязани цитирания реконструират развитието на кандидата като литературовед от 80-те години на ХХ в. до днес. За настоящата процедура, разбира се, е особено важно да се оценят научните трудове и постижения на Александър Панов, които не са били подробно разглеждани при предишни етапи от академичното кариерно израстване на колегата. В случая това означава, че като рецензент по конкурса би трябвало особено внимателно да коментирам работата на кандидата от 2003-а до 2012 г.

Литературоведската продукция на доц. дфн Панов за посочения десетгодишен период е респектираща и като обем, и като обхват и профил на интерпретираната проблематика.

Първото, което ще отбележа, опитвайки се да контурирам „тематичните ядра” в тази продукция, е, че в последно време физиономично за изследователя Александър Панов е настойчивото и детайлно проучване на Ботевата лирика. Публикациите „Баладата и нейното присъствие в поезията на Христо Ботев“ (*Литературна мисъл*, 2010), „Слово и глас в поезията на Христо Ботев“ (*Страница*, 2010), „Към въпроса за ритъма на Ботевата поезия“ (сб. *Литературознанието като възможност за избор*, 2012), „Ботевата поезия в ритуалния контекст на Възраждането“ (сб. *Извънлитературното*, 2012) презентират някои от възловите места в цялостната концепция върху стиховото наследство на Христо Ботев, която колегата Панов защитава в двутомното си изследване „Художествена система на Ботевата поезия” (том I, 2012) и „Песни и стихотворения” от Христо Ботев – структура, основни сюжети и символични образи” (том II, 2012). Понеже първата част от труда е защитена като *дисертация за присъждане на научната степен „доктор на науките”*, тук ще обърна внимание на най-важните моменти във втората част от мащабното проучване.

Особено продуктивен ход в „Песни и стихотворения” ... – структура, основни сюжети и символични образи” е „връщането” на Ботев към Ботев: вече десетилетия наред тукашните читатели (в масовия случай) контактуват с текстова конструкция, надписана с „Ботев”, която не е Ботево дело. Панов настоява да я отместим и да мислим „Песни и стихотворения от Ботйова и Стамболова” като документ на Ботевата авторска визия за йерархиите, отношенията и диалозите, организиращи в единен модел на света собственото му стихово наследство. Едни от най-интересните страници в изследването търсят точно логиката, която (може

би) е стояла зад оригиналната Ботева подредба на стихотворенията, и се опитват да доловят принципа, диктуващ отношенията между излязлата и непоявилата се текстова цялост, очертаващ съдържателните потребности, които „втората книжка” би трябвало да удовлетвори („Песни и стихотворения...” носи надпис „книжка първа”, но „книжка втора” така и не се появява – липсващото обаче също хвърля смислова сянка върху наличното). Панов защитава провокативната теза за евентуалните отношения между двете издания (осъщественото и неслучилото се) като аналогични на отношенията между Стар и Нов завет. Тази „висока” тълкувателска оптика предопределя и разбиране за „Песни и стихотворения...” не просто като за стихосбирка (или песнопойка), а като за ритуално слово, обслужващо прехода от света на ежедневието и ценностите му в героическото битие, извърнато към славата, честта и свръхсмисъла на смъртта.

Различните типове контекстуализация на Ботевата лирика, осъществени в рамките на проучването, разкриват допълнителни смислови ресурси в сакрализираното стихово наследство. От една страна, трудът чете и значенията, които всяка отделна творба получава заради позицията си в целостта на „Песни и стихотворения...”. Освен това Ботевата поезия е разгледана като „закотвена” в системата на възрожденската култура, показани са начините, по които сублимните творби „си говорят” с разноредови конкретизации на предосвободенската дискурсивност. И най-широкият контекст, в който са интерпретирани Ботевото слово, Ботевите интелектуално-чувствени нагласи, се макетира от световните, вечните сюжети, в които човечеството представя (и измисля) човешкото. В този сегмент от работата изследователят предлага впечатляваща реконструкция на митологически и фолклорни представи, на библейската мисловност-езиковост, на исторически и културни факти от разни времена и пространства, на „места” от световната литература, като се интересува от

това как принципите на сюжетиране и на конципиране на персонаж, работещи в споменатите територии, „откънтят“ в Ботевите произведения. Например отричането от света на всекидневните добродетели в името на висша цел е жест на истинския християнин (портретува го и популярното в рамките на Българското възраждане житие на Алексей човека Божи), но и типичен за Ботев реторически ход, а приликата трябва да напомни, че религиозният тип аскезис е фундиран в проекта на българския 19 век за „нови времена“. Превръщането пък на роба в свободен човек и на стадото в общност е ядрената семантическа структура, подреждаща разказа за Мойсей и неговите отношения със собствения му народ, а това напомняне задава специфична перспектива към себепреживяването на аза в Ботевата текстовост. Фигурата на благородния разбойник, конструирана отново и отново в различни етнокултурни среди (чрез историите за Робин Худ, разказите и песните за известни италиански разбойници, персонажи като Карл Моор) също е „тематизъм“ от разговора между Ботев и „другите“. „Блудният син“ като сюжетно-персонажна матрица, „Заветът“ – образ на свръхценното послание, евангелският наратив, културният герой като еманация на колективната потребност от характерна организираност на битието – всички тези „протоструктури“, чрез които човекът век след век отекстовява света, са разчетени в (уж) познатите ни произведения. Тази работа по разкриване на недовидяното до днес в Ботевото слово е обвързана с изследователското намерение да се предложи (в рамките на труда) едно коментирано издание на Ботевата лирика („коментирано издание“ в параметрите, в които разбира понятието Лотмановият коментар на „Евгений Онегин“). Точно тази част от тома, в която „ред по ред“, творба по творба Ботев е четен внимателно, бавно, с контекстуализиране на всяка от фразите, на синтагмите в съответната текстова цялост, е особено полезна за аудиторията. Защото помага за по-пълноценно

разбиране на Ботевото време, защото приучава в „свещените слова“ да бъдат разпознавани и актуалните (и широко споделяни) изобщо през Възраждането „позиции“ на мисълта и чувството, както и универсалиите (от библеизмите до идиомите на романтизма), с които борави поетът Ботев.

Подобно коментарно представяне на изключителното лирическо наследство помага да се разкрият някои от механизмите, превръщащи Ботевата поезия в ефикасен дискурсивен инструмент за моделиране на общностното съзнание. Възраждането на културни универсалии, отдавна обживени от етноколектива, в плътта ѝ е сред творческите избори, които предопределят, според Панов, високата „комуникативна успешност“ на Ботевото говорене. То вмества драстично новото си послание в езиково артикулираната тъкан на огромни наследства, вкоренени в съзнаваното и несъзнаваното на общността. Точно тази „двойна игра“ (едновременно да бъдеш „отколешен“, „познат“ и „съвсем нов“) осигурява, според изследвателя, чуваемост, ефективност, „пробивност“ на революционните послания, носени от Ботевите произведения...

И „Песни и стихотворения“... – структура, основни сюжети и символични образи” (също както първата част от труда, защитена като голям докторат) демонстрира детайлно познаване на научния архив на ботевознанието у нас. И в представяния тук дял от проекта се използва теоретическият инструментариум на разнообразни научни полета (фолклористика, литературознание, културология, антропология, социология). В същото време конкретният художествен текст фокусира боравенето с разнообразния хуманитаристки репертоар от аналитични техники, именно конкретният текст остава в центъра на изследователското усилие – това, струва ми се, ще спечели и една по-широка читателска аудитория за точно тази част от двутомника.

Не само заниманието с Ботевата лирика – изобщо заниманието с българската литературна класика трайно присъства в професионалния път на кандидата (от 80-те насетне той е предложил ред неконвенционални прочити на автори като Вазов, Пенчо Славейков, Яворов, Траянов, Смирненски, Караславов, Вапцаров). В същото време професионалната биография на Панов е белязана от интереси с много по-богат диапазон от този на литературоведската българистика. Колегата е интерпретирал откъм специфични тълкувателски презумпции и естонски лирически текстове („Смотреть и видеть”, сб. *Взгляд и познание*, 2011), открил е теоретическата плоскост, която позволява да се съположат текстове като „Божествена комедия” и „Невидимият свят” на Димитър Коруджиев („Визуализация на невидимото (Видението като похват на литературната утопия)”, доклад, 2004), прилагал е литературоведски технологии при „четенето” на кинотворби и произведения на поп музиката („Птиците“ на Алфред Хичкок от гледна точка на историческата поетика“, сб. *Да отгледаш смисъла*, 2006; „Чужой взгляд – или о преодолении границ между живописью и поэзией“, сб. *Слова и образы. Иконичность текста*, 2008). Сериозен научен принос имат и текстовете на кандидата, които разглеждат съвременните методологически проблеми на литературознанието, тенденциите в развитието на различни литературоведски парадигми, както и възможните сегашни функционализации на „класическите” им наследства („Смяна на акцентите на литературоведския интерес“, сб. *Изпитания на теорията – литературоведски диалози*, 2004; „Социум – литература – литературознание. Динамика на ценностите“, доклад, 2006; „Кръстопътищата на историческата поетика“, доклад, 2009; „Антропологическият подход в литературознанието“, *Литературна мисъл*, 2008; „Формата или структурата, или за предизвикателствата на морфологичното литературознание“, *Литературна мисъл – под печат*).

Литературноисторическото моделиране на представата за художествен процес („Литературно-исторически сюжет как форма художественной памяти“, сб. *Памят и текст*, 2005), ролята на понятието „жанр“ в съвременната литературна и литературоведска ситуация („Литературата като социално действие – жанрът като медиатор между литературата и обществото“, сб. *Цветан Тодоров – теоретик и хуманист*, 2009) – това също са част от „тематизмите“ в научните изследвания на Александър Панов от последно време.

Сред по-късните му разработки специално бих отбелязала и „Българското образование между Едип и Соломон“ (сб. *Хуманизъм и прагматизъм в образованието на XXI век*, 2003). Този текст анализира причините за дълбоката криза, в която се намира образователната система на България, интерпретира ефектите от тоталитарното присъствие на държавата в осъществяването на образователния процес, обмисля последиците от „стратегията на готовия отговор“, заложената в и сега доминиращата, овластена у нас образователна концепция, а и предлага ходове за снемане на констатираните проблеми в родното средно образование. Обръщам по-специално внимание на този труд и защото е показателен за характера на обемен дял от професионалната дейност на Александър Панов. От 2000 г. до днес тя е подчертано обвързана и с българското литературно образование. В различни текстови формати, в различни институционални позиции – като председател на комисията за изработване на ДОИ по литература към Министерството на образованието и науката (2000), като член на комисията за изработване на учебни програми по български език и литература (2000-2001), като издател, като изпълнителен директор на Института за образователни политики и изследвания (2004-2007), като участник в проекти и квалификационни семинари, ангажирани с анализ на тенденциите в съвременното образование, като автор на учебници и учебни помагала (около 40 на брой,

част от тях в съавторство; като особено ценни за юношеската аудитория и за преподавателската колегия бих посочила „Изкуството да пишем”, 2004; „Основни проблеми на българската литература“, 2007; „Да четем и да пишем. Методика за преподаване и учене”, 2011 г.) – Александър Панов се стреми да селектира и апробира работещата, ефективната методология, която би подпомогнала сполучливото решаване на методическите проблеми в днешното преподаване на българска литература (V – XII клас). Този тип продукция на кандидата демонстрира усилие чистото научно занимание да се „социализира”, да се адаптира към прагматичните задачи на училищното ежедневие, да се преведе/превърне в опит на широкия кръг специалисти филолози, обгрижващи средното образование у нас.

Ангажиментът към реалния образователен процес, към теоретичните и практическите страни на заниманието с текста като „център” в специфичната комуникативна ситуация „учител – ученик” личи и в работата на колежата Панов като научен ръководител на успешно защитен дисертационен труд, получил през 2009 г. наградата на Съюза на учените в България за принос в хуманитаристиката.

И така – представените за процедурата документи и материали отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния правилник на институцията, обявила конкурса. Научните и научно-приложните разработки, които аргументират кандидатурата на доц. дфн Александър Панов, не само са внушително количество (става дума за наистина сериозен брой изследвания, проекти, експертни анализи, учебни издания), но имат и безспорно приносен характер. Поради което, бидейки рецензент по тази процедура, убедено давам положителната си оценка за разглежданата кандидатура и препоръчвам на уважаемото Научно жури да **подкрепи избора на Александър Панов за академичната длъжност ’професор’** в Института по литература – БАН, по област на висше

образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1.
Филология, научна специалност *Теория и история на литературата*.

05.11.2012.

Пловдив

Рецензент:

Проф. дфн Инна Пелева